

Monika Mularska-Kucharek, Agnieszka Świątek***

AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA MIESZKAŃCÓW ŁODZI. ANALIZA WYBRANYCH WYMIARÓW

Znamienną cechą Polski jest niski poziom aktywności społecznej we wszystkich analizowanych wymiarach. Choć przeważają postawy bierne, od kilku lat dostrzega się również enklawy obywatelskiego zaangażowania. Można wskazać dziedziny, w których Polacy najchętniej przejawiają inicjatywę, poświęcając wolny czas na pracę społeczną. Oprócz tego da się wyróżnić najbardziej aktywne grupy społeczne. W niniejszym artykule została przeanalizowana aktywność społeczna mieszkańców Łodzi w dwóch wybranych wymiarach: działań na rzecz swojej społeczności i udziału w organizacjach obywatelskich. Starano się odpowiedzieć na pytanie o poziom aktywności łodzian, a także ustalić korelaty wyżej wymienionych wymiarów. W analizie uwarunkowań aktywności społecznej uwzględniono następujące zmienne niezależne: płeć, wiek, zawód, wykształcenie i dochód.

Słowa kluczowe: aktywność społeczna, społeczeństwo obywatelskie, Łódź.

Dwudziestolecie po upadku komunizmu to wystarczający okres, by zacząć analizować zachodzące w Polsce zmiany, kierując się już nie tyle pobożnymi życzeniami, ile racjonalnymi przesłankami. Pozwoli to konstruować bardziej prawdopodobne wizje rozwoju. Współcześnie kluczową kwestią staje się próba odpowiedzi na pytanie, czy w Polsce rozwinęło się w pełni społeczeństwo obywatelskie, które stanowi jedną z konstytutywnych cech demokratycznego państwa.

W literaturze przedmiotu poczesne miejsce zajmuje teza, że budowanie społeczeństwa obywatelskiego w dłuższej perspektywie przyczynia się do rozwoju lokalnych społeczności: „Aktywne zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego jest obecnie coraz częściej postrzegane jako główny warunek skutecznego rozwoju lokalnego, łagodzenia skutków ubóstwa oraz świadczenia usług społecznych” (Davis 2000). Paweł Swianiewicz i Wojciech Dziemianowicz, opierając się na własnych badaniach, przyjmują tezę Roberta Putnama, który przyczyn zróźnicowania rozwojowego regionów doszukuje się w poziomie aktywności obywatelskiej mieszkańców (Chłudziński 2004). Według jednej z definicji, społeczeństwo obywatelskie jest to „zbiorowość społeczna, w której występuje swobodna wymiana interesów i wartości poprzez zaangażowane w zinstytucjonalizowane

* Katedra Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej, Uniwersytet Łódzki, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź; e-mail: monikamularska@tlen.pl.

** Katedra Socjologii Wsi i Miasta, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41, 90-214 Łódź; e-mail: agnieszka.swiatek@interia.eu.

formy współżycia społecznego. Wywierają one wpływ na podejmowanie decyzji politycznych, dążą do zdobycia władzy, dbają o realizację interesu grupowego swoich członków, mobilizują ludzi do rozwiązywania ważnych spraw społecznych na szczeblu lokalnym i ponadlokalnym” (Sikora 2004, s. 254). Aktywny udział obywateli ma polegać na budowaniu dobra wspólnego społeczności lokalnej i narodowej (Koperek 2008).

Warto podkreślić, że największe zainteresowanie badaczy wzbudza funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego w płaszczyźnie politycznej. Aktywność obywatelską rozumie się w tym przypadku jako uczestnictwo w wyborach (zarówno poprzez głosowanie, jak i kandydowanie), przynależność do partii politycznych, wysyłanie petycji i zapytań do polityków i zaangażowanie w działalność trzeciego sektora (Pacześniak 2009, s. 19). Równie duże znaczenie ma jednak także aktywność społeczna, rozumiana jako działania dobrowolne, bezinteresowne i celowe. Można wyróżnić trzy najważniejsze wymiary takiej działalności: 1) jednostki na rzecz jednostek, 2) jednostki na rzecz określonych zbiorowości (środowisk, wspólnot), 3) jednostki na rzecz procesów, programów, ruchów, sił społecznych, politycznych i gospodarczych (Michalik 1998, s. 20).

Autorki niniejszego artykułu zajmują się dwoma wybranymi wymiarami aktywności społecznej mieszkańców Łodzi: działaniami na rzecz swojej społeczności, a także udziałem w organizacjach obywatelskich. Głównym celem prezentowanych badań jest próba odpowiedzi na pytanie o poziom zaangażowania społecznego łodzian. Istotną kwestią jest również ustalenie korelatów wskazanych powyżej wymiarów analizowanego zjawiska.

Podstawę empiryczną opracowania stanowi materiał zgromadzony w roku 2010 r. w ramach grantu promotorskiego „Kapitał społeczny a postawy przedsiębiorczości i jakość życia mieszkańców Łodzi”. Badaniem objęto 490 dorosłych mieszkańców Łodzi. Próba miała charakter reprezentatywny.

Aktywność społeczna w ujęciu teoretycznym i empirycznym

W języku potocznym aktywność społeczną rozumieć można jako energię ludzi nakierowaną na innych. Ogólną definicję tego pojęcia przedstawia Lidia Zbiegień-Maciąg (1979), stwierdzając, że jest to sposób poznawania społecznej rzeczywistości, ogólna właściwość psychiczna, przejawiająca się w działaniu zarówno w jego aspekcie fizycznym (zachowania, czyny, reakcje), jak i intelektualnym (idee, myśli). Bardziej szczegółową definicję proponuje Maria Tyszkowska, która twierdzi, że odnośny termin można rozumieć dwojako: 1) jako swoistą cechę osobowości, która przejawia się w gotowości do zajmowania się problemami społecznymi i wykonywania zadań na rzecz innych ludzi i grup; 2) jako zespół określonych zachowań jednostki, służących realizacji jej dążenia do oddziaływania na otoczenie (Tyszkowska 1990, s. 188).

W pełniejszej charakterystyce aktywności społecznej pomaga wskazanie, czym ona nie jest. Nie należy jej utożsamiać z przedsiębiorczością i gospodarnością w zakresie stosunków handlowych (Bieranowski 1998, s. 204). Przeciwstawia

się jej bierność, pasywność, niechęć do wprowadzania zmian i zgodę na trwanie zastanych stosunków. Koncentracja jednostki na realizacji własnych interesów bywa określana mianem wolności negatywnej i wiązana z koncepcją *homo sovieticus*, w której podmiot cechuje egoizm i lekceważenie dobra wspólnego (Miklaszewska 1998, s. 10).

Wielu autorów postrzega aktywność społeczną przede wszystkim jako pracę na rzecz drugiego człowieka lub grupy. Dość często wiąże się ją z działalnością polityczną (Koperek 2008). Warto w tym miejscu przywołać uwagę Jacka Raciborskiego: „Praktyki obywatelskie są tu rozumiane jako złożone, względnie spójne, powtarzalne i społecznie znaczące działania jednostek lub grup przejawiane w przestrzeni publicznej” (Raciborski 2010, s.). Według Anny Szuster, przestrzeń publiczna to „wielki obszar życia publicznego, artykułujący się w różnych formach organizacyjno-prawnych (lub nieposiadający ukształtowanych form) i pozwalający obywatelom na podejmowanie działań społecznych nakierowanych na różne cele” (Szuster 2009, s. 17). Do wyznaczników aktywności społecznej należą: działalność obywatelska, wolontariat, filantropia, przedsiębiorczość społeczna, programy zwiększenia partycypacji, edukacja obywatelska, ruch samopomocowy i sektor organizacji pozarządowych.

Autorzy zajmujący się katolicką nauką społeczną i problemami etyki społecznej zwracają uwagę, że definicja aktywności społecznej zawiera w sobie założenie mocy sprawczej jednostki. Aktywność czyni jednostkę wartościową, ale nie oznacza to, że nie docenia się znaczenia człowieka jako osoby, gdyż byłoby to sprzeczne z nauką Kościoła. Podkreśla się potrzebę jej rzeczywistego zaangażowania w określoną rzeczywistość społeczno-kulturowo-gospodarczo-polityczną, które stanowi przeciwieństwo nadmiernego indywidualizmu i postawy roszczeniowej (Kropka 2008). Innym ważnym elementem katolickiej nauki społecznej jest solidarność społeczna, pozytywnie wpływająca na wszystkie wymiary aktywności społecznej. Kościół dużą wagę przywiązuje do dobroczynności. Dobry chrześcijanin nie może okazywać obojętności na problemy społeczności, w której żyje. Jednym ze sposobów realizacji obowiązków wobec wspólnoty może być zaangażowanie w pracę w organizacjach pozarządowych. „Wiara w Boga nie zwalnia od aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Z chrześcijańskiego punktu widzenia nie można być społecznie biernym, politycznie zupełnie obojętnym. Nie wolno uciec w sferę prywatności i ograniczyć się tylko do spraw rodzinnych czy osobistych. Wokoło dzieje się przecież tyle niesprawiedliwości, zatem powinien on myśleć o uzdrowieniu struktur społecznych, powinien przezwycięzać różne siły bezładu, które działają przeciwko ludzkości” (Dawidowski 2001).

Aktywność społeczna może być także traktowana jako obowiązek, który wynika z moralnego nakazu dbania o dobro wspólne. Takie podejście implikuje zarówno kompromis w relacjach osobistych, jak i wzmożone zainteresowanie aktualną sytuacją społeczną. Dzięki czynnemu udziałowi w życiu społecznym może zostać zaspokojona „potrzeba wyrażenia i wprowadzenia w życie przez jednostkę wartości, które w jej ocenie są dobre dla całej zbiorowości, a nie są w danym społeczeństwie wystarczająco spełnione lub wydają się zagrożone. [...] Uczestnictwo

we wspólnocie wymaga podejmowania działań w celu zachowania tych wartości, przekazania ich innym ludziom” (Miklaszewska 1998, s. 12–13). Jednostki pod wpływem podzielanych z innymi emocji świadomie angażują się w sprawy społeczne, dbając o wspólne interesy (Kulik 2009; Gliński, Palska 1997). Co ważne, dobrowolna działalność może być prowadzona w wielu sferach, więc w literaturze przedmiotu występują różne miary i określenia interesującego nas zjawiska.

Niestety, dla Polski charakterystyczny jest niski poziom wszystkich analizowanych wymiarów aktywności społecznej, m.in. obywatelskiej, prospołecznej czy kooperacyjnej. Jak wynika z badań, zdecydowana większość Polaków nie wykazuje zainteresowania sprawami niedotyczącymi życia prywatnego, nie partycypuje w kształtowaniu rzeczywistości społecznej i nie angażuje się w rozwiązywanie problemów społecznych (CBOS 2006; 2008b; 2010a; Czapiński, Panek 2007; Domański 2009). Niechęć do wspólnego działania i przekonanie o skuteczniejszej realizacji celu w pojedynkę są aż nadto widoczne. Polacy postrzegani są jako osoby, które „nie umieją, bo nie działają, a nie działają, bo nie umieją (Sułek 2009).

Jak twierdzi Marcin Chludziński (2004), nasze społeczeństwo obywatelskie pozostawia wiele do życzenia, ale nie ulega wątpliwości, że od 1989 r. wciąż się rozwija. Potwierdzają to m.in. porównawcze badania Centrum Badania Opinii Społecznej, z których wynika, że coraz więcej dorosłych Polaków zasługuje na miano społeczników (CBOS 2004), przybywa osób o poglądach prospołecznych i umacnia się poczucie sprawczości obywatelskiej (CBOS 2008a).

Co ważne, w na ogół biernym społeczeństwie polskim od kilku lat występują enklawy aktywności. Z jednej strony daje się wyróżnić dziedziny życia społecznego, w których Polacy najchętniej przejawiają inicjatywę, poświęcając im swój wolny czas. Z drugiej strony, jak pokazują badania, aktywność społeczna jest zróżnicowana, co oznacza, że niektóre grupy społeczne intensywniej angażują się w działalność na rzecz wspólnoty (CBOS 2004, CBOS 2008b).

W przypadku pierwszego z wyróżnionych powyżej wymiarów – tzw. enklawowości – Polacy najchętniej angażują się w działalność związaną z edukacją, prawami pracowników, religią, sportem, a także dobroczynnością. Najbardziej aktywne są osoby z wyższym wykształceniem, w lepszej sytuacji materialnej i posiadające wyższą pozycję zawodową. Aktywności sprzyja także religijność. Natomiast funkcję inhibitorów aktywności społecznej pełnią: najniższe dochody i niskie wykształcenie, złe warunki materialne, a także starszy wiek (CBOS 2004; 2008a; 2010a).

Aktywność społeczna mieszkańców Łodzi

W niniejszym opracowaniu uwzględniono dwa wymiary aktywności społecznej. Po pierwsze, zajęto się dobrowolną i nieodpłatną działalnością na rzecz środowiska lokalnego. Po drugie, analizowano udział łodzian w pracach organizacji obywatelskich.

Uwzględniono kilka form aktywności badanych na rzecz Łodzi: nieodpłatne wykonywanie prac, udzielanie porad w rozwiązywaniu problemów, informowa-

Tab. 1. Korelacje między wymiarami aktywności na rzecz Łodzi

	Bezpłatne wykonywanie prac	Udziałanie porad w rozwiązywaniu problemów	Informowanie środków masowego przekazu	Przekazywanie pieniędzy	Zbieranie podpisów	Wysyłanie zażaleń do władz	Zgłaszanie problemów policji
Bezpłatne wykonywanie prac	xxx						
Udziałanie porad w rozwiązywaniu problemów	p = 0,000 V = 0,339	xxx					
Informowanie środków masowego przekazu	p = 0,000 V = 0,213	p = 0,000 V = 0,298	xxx				
Przekazywanie pieniędzy	p = 0,000 V = 0,213	p = 0,000 V = 0,243	p = 0,015 V = 0,109	xxx			
Zbieranie podpisów	p = 0,000 V = 0,391	p = 0,000 V = 0,195	p = 0,001 V = 0,150	p = 0,000 V = 0,206	xxx		
Wysyłanie zażaleń do władz	p = 0,000 V = 0,159	p = 0,000 V = 0,269	p = 0,000 V = 0,361	p = 0,015 V = 0,139	p = 0,001 V = 0,150	xxx	
Zgłaszanie problemów policji	p = 0,002 V = 0,140	p = 0,002 V = 0,136	p = 0,002 V = 0,142	p = 0,002 V = 0,142	p = 0,002 V = 0,140	p = 0,000 V = 0,229	xxx

Źródło: opracowanie własne.

nie środków masowego przekazu o lokalnych problemach, przekazywanie pieniędzy na społeczne inicjatywy, zbieranie podpisów, wysyłanie zażaleń do władz i zgłaszanie problemów policji.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że wszystkie badane wymiary aktywności społecznej są ze sobą mniej lub bardziej powiązane (istnieje korelacja istotna statystycznie). Oznacza to, że działanie w jednej dziedzinie wpływa na zaangażowanie w innych obszarach.

Najsilniejsze związki wystąpiły między zbieraniem podpisów a bezpłatnym wykonywaniem prac ($V = 0,391$; $p = 0,000$), wysyłaniem zażaleń a informowaniem środków masowego przekazu ($V = 0,361$; $p = 0,000$) i udzielaniem porad w rozwiązywaniu problemów a bezpłatnym wykonywaniem prac ($V = 0,339$; $p = 0,000$).

Powiązanie wymiarów społecznej aktywności może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje. Z jednej strony udział w pojedynczych działaniach pobudza wiele innych form aktywności, z drugiej strony bierna postawa w jednym czy kilku obszarach utrudnia podejmowanie inicjatyw lokalnych. Dlatego też tak duże znaczenie ma promocja idei społeczeństwa obywatelskiego i wspieranie postaw prospołecznych.

W przypadku łodzian aktywna postawa znalazła wyraz zwłaszcza w czwartej formie działania (zob. tab. 1), czyli przekazywaniu pieniędzy. Na drugim miejscu znalazło się zgłaszanie problemów policji, a na trzecim nieodpłatne wykonywanie prac na rzecz Łodzi.

Jednak we wszystkich uwzględnionych wymiarach badanej aktywności dominuje bierność. Zdecydowana większość dorosłych mieszkańców Łodzi nie chce podejmować działań na rzecz społeczności lokalnej i osób potrzebujących.

Tab. 2. Praca społeczna na rzecz swojej społeczności lub osób potrzebujących

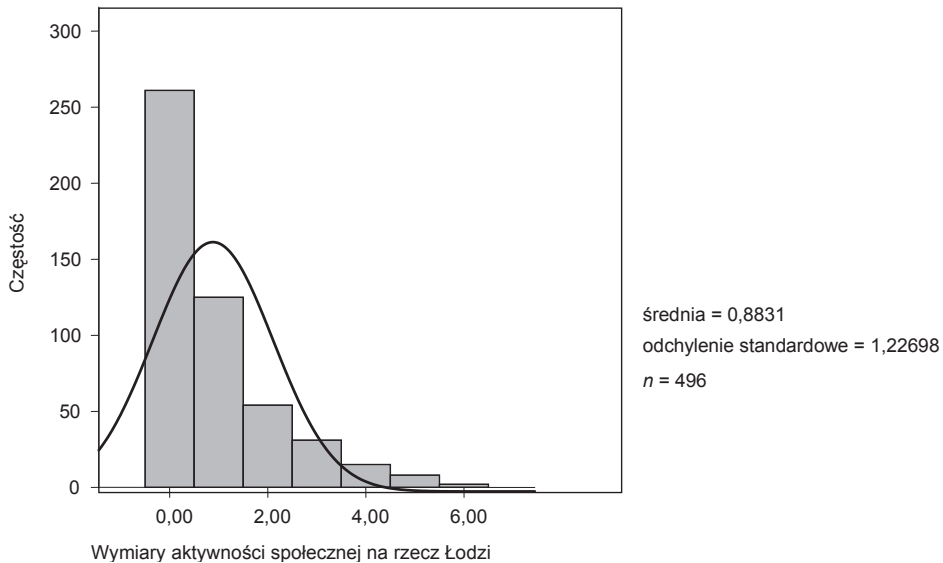
Rodzaj aktywności	Tak (%)	Nie (%)
Nieodpłatne wykonywanie prac	10,7	89,3
Udzielanie porad w rozwiązywaniu problemów	9,3	90,7
Informowanie środków masowego przekazu o lokalnych problemach	6	94
Przekazywanie pieniędzy na społeczne inicjatywy	30,4	69,6
Zbieranie podpisów w związku ze społecznymi inicjatywami	7,7	92,3
Wysyłanie zażaleń do władz	6	94
Zgłaszanie problemów policji	18,3	81,7

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik sumaryczny pozwala stwierdzić, że ponad połowa badanych (52%) w ciągu ostatnich czterech lat nie podjęła żadnych działań na rzecz swojego miasta. Jedna czwarta ankietowanych (25%) była aktywna tylko w jednym z uwzględnionych wymiarów. Najmniej respondentów (0,4%) deklarowało zaangażowanie

we wszystkie dziedziny. Średnia mierzona na skali 0–7 wyniosła 0,9, a odchylenie standardowe 1,22.

Żeby zbadać ogólny poziom zaangażowania łodzian w sprawy swojego miasta, skonstruowano skalę aktywności społecznej na rzecz swojej miejscowości. Stanowi ona sumę itemów wchodzących w skład analizowanego wymiaru aktywności. Informacje o wartościach skonstruowanej skali przedstawia poniższy histogram z krzywą normalną (ryc. 1).

Ryc. 1. Rozkład zmiennej syntetycznej: aktywność społeczna na rzecz swojej miejscowości

Statystyki opisowe uwzględnionej zmiennej wskazują, że w badanym zbiorze występuje jedna wartość modalna, która wynosi 0. Oznacza to, że dominującym typem zachowania mieszkańców Łodzi jest bierność.

Wartość współczynnika skośności analizowanej zmiennej wynosi 1,614. Rozkład zmiennej aktywność społeczna na rzecz swojej miejscowości jest skrajnie asymetryczny (asymetria dodatnia), więc dla większości łodzian wartość wskaźnika jest niższa niż średnia (0,9).

Analizę rzetelności skonstruowanej zmiennej przeprowadzono metodą α -Cronbacha. Wartość statystyki alfa wyniosła 0,604, zatem skala stanowi dość rzetelne narzędzie pomiarowe. Uzyskane wyniki potwierdzają, że łodzianie niechętnie działają na rzecz swojej społeczności. Jak się jednak okazuje, bierność w tym obszarze występuje nie tylko wśród mieszkańców Łodzi. Niewielkie zaangażowanie w sprawy swojej miejscowości zdiagnozowano na próbie ogólnopolskiej (CBOS 2007), a także m.in. wśród mieszkańców Gdańska. Z badań przeprowadzonych przez Uniwersytet Gdański wynika, że w działalności na rzecz swojej miejscowości i osób potrzebujących uczestniczyło zaledwie 20% ankietowanych.

Identyczny wynik aktywności w tym wymiarze uzyskano w 2008 r. w badaniach ogólnopolskich (CBOS 2008).

Przywołane wyniki świadczą, że zdecydowana większość Polaków nie interesuje się sprawami, które nie dotyczą życia prywatnego. Aktywność, która ma prowadzić do współtworzenia otaczającej rzeczywistości i rozwiązywania problemów społecznych, ma charakter okazjonalny i dotyczy nieznaczącej części polskiego społeczeństwa.

Do podobnej konkluzji prowadzi również analiza drugiego z uwzględnionych wymiarów aktywności społecznej, czyli zaangażowania w prace organizacji obywatelskich. Z danych CBOS wynika, że taki sposób postępowania wybiera niewielu Polaków (CBOS 2006; 2008; 2010). W 2008 r. wskaźnik aktywności społecznej wyniósł zaledwie 11% i w porównaniu z innymi krajami europejskimi był dość niski (CBOS 2008). Według danych z pierwszej edycji Europejskiego Sondażu Społecznego za lata 2002–2003 w Polsce występował najmniejszy udział w organizacjach społecznych. Poziom przynależności wyniósł 19,1 %, co w porównaniu z najwyższym wskaźnikiem w Holandii (83,8%) było wartością bardzo niską (Domański 2009). Jednak przeprowadzane w ostatnich latach na próbie ogólnopolskiej badania (Czapiński, Panek 2007) pokazują, że zainteresowanie przynależnością do organizacji obywatelskich wzrasta. W 2010 r. odnotowano najwyższą aktywność w organizacjach obywatelskich od momentu rozpoczęcia monitorowania tego zjawiska, czyli od 1998 r. (CBOS 2010). Niestety, wskaźnik ten nadal nie osiągnął zadawalającego poziomu. Polskie społeczeństwo wykazuje stosunkowo słabe zainteresowanie działalnością w organizacjach obywatelskich. Problem ten dotyczy także mieszkańców Łodzi.

Przeprowadzone badania udowodniły, że łodzianie przejawiają jedynie ograniczoną aktywność organizacyjną. Jak wynika z danych zamieszczonych w poniższej tabeli 3, najwięcej badanych, prawie 83%, nie należało do żadnej z 26 wymienionych organizacji. Warto wspomnieć, że nieznacznie wyższy wskaźnik bierności organizacyjnej odnotowano wcześniej wśród mieszkańców Gdańska, gdzie wyniósł 88%.

Tab. 3. Poziom zaangażowania w organizacjach pozarządowych

Liczba organizacji pozarządowych, do których przynależy badany	Częstotliwość	Odsetek
0	412	82,9
1	58	11,7
2	15	3,0
3	7	1,4
4	1	0,2
5	3	0,6
6	1	0,2
Ogółem	497	100,0

Dominowały osoby nieaktywne organizacyjnie, jedynie niespełna 12% należało przynajmniej do jednej organizacji, a 5,4% działało w więcej niż jednej z 25 analizowanych organizacji. Warto zaznaczyć, że porównywalne wyniki zarejestrowano w Mieście Podlaskim – 11,5% i Mieście Warmińskim – 13,9% (Theiss 2007). Sytuacja w Łodzi nie odbiega zatem od stosunków obserwowanych w innych polskich miejscowościach.

Struktura przynależności do poszczególnych organizacji jest poniekąd zbieżna z uzyskaną w badaniach ogólnopolskich (CBOS 2008; 2010). Łodzianie najczęściej angażują się w działalność związaną ze szkolnictwem i oświatą, związkami zawodowymi, a także stowarzyszeniami i klubami sportowymi. Poświęcają swój wolny czas również związkom działkowiczów, hodowców, wędkarzy i myśliwych, organizacjom charytatywnym i ekologicznym, ruchom kościelnym, wspólnotom parafialnym, a także organizacjom młodzieżowym.

Należy zaznaczyć, że udział badanych w wymienionych powyżej dziedzinach aktywności nie przekroczył 4%. Przynależność do 16 innych organizacji nie osiągnęła nawet 1%. Organizacje i stowarzyszenia turystyczne, jak również komitety powołanie w celu rozwiązania konkretnego problemu i grupy protestu nie zostały ani razu wskazane przez respondentów.

Korelaty aktywności społecznej

Przyjęte założenia teoretyczne i poczynione ustalenia empiryczne pozwalają stwierdzić, że postawy i działania badanej zbiorowości zależą od wielu czynników. Zmienne niezależne, które mogą być uznawane za zmienne wyjaśniające, według klasyfikacji zaproponowanej przez Johna Scotta dzielą się na trzy kategorie. Do pierwszej z nich należą zmienne atrybutywne, czyli właściwości, względne atrybuty jednostek decydujące o ich pozycji w strukturze demograficznej i klasowo-warstwowej. Pozwalają one odpowiedzieć na pytanie, kto wykazuje interesującą nas właściwość. Druga kategoria obejmuje zmienne relacyjne, których nie da się zredukować do zmiennych jednostkowych i które dotyczą zachowań. W trzeciej wyróżnionej kategorii znalazły się zmienne **świadomościowe**. Charakteryzują one jednostkowe definicje sytuacji, motywacje, preferencje, orientacje psychospołeczne, postawy i wartości, czyli – najogólniej rzecz ujmując – poglądy. Wyjątkiem są właściwości emocjonalne, które dotyczą niezwerbalizowanych odczuć **życiowej satysfakcji, frustracji** bądź **lęku** (Scott 1991).

W opracowaniu skupiono się na zmiennych atrybutywnych, więc przy wyjaśnianiu uwarunkowań aktywności społecznej uwzględniono następujące zmienne niezależne: płeć, wiek, zawód, wykształcenie i dochód. Jak wynika z wielu wcześniej przeprowadzonych badań, właśnie te czynniki **różnicują** aktywność w obydwu analizowanych wymiarach: działalności społecznej na rzecz własnej miejscowości i zaangażowaniu w prace organizacji obywatelskich (CBOS 2006; 2008; 2010). Powyższe zależności w zdecydowanej większości zachodziły także w przypadku prezentowanych wyników badań, co wykazała jednoczynnikowa analiza wariancji (zob. tab. 4).

Tab. 4. Wymiary aktywności społecznej a zmienne atrybutywne

Wymiary aktywności społecznej	Zmienne atrybutywne				
	pleć	wiek	dochód	wykształcenie	zawód
Praca społeczna na rzecz swojej społeczności	F(1,489) = 0,860 p = 0,354	F(5,482) = 0,170 p = 0,984	F(5,456) = 2,257 p = 0,019	F(3,489) = 5,716 p = 0,001	F(5,413) = 3,070 p = 0,010
Aktywność w organizacjach obywatelskich	F(1,489) = 0,004 p = 0,950	F(5,483) = 0,510 p = 0,769	F(5,456) = 3,778 p = 0,002	F(3,490) = 4,700 p = 0,001	F(5,414) = 5,587 p = 0,001

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wymiarów aktywności społecznej dowiodła występowania istotnego statystycznie efektu następujących zmiennych: wykształcenie, dochód i zawód. Przeprowadzone za pomocą testu Bonferroniego porównania *post hoc* ujawniły różnice pomiędzy niektórymi grupami.

Wykazano istotne różnice między osobami posiadającymi wykształcenie najniższe i najwyższe, przy czym najbardziej aktywne były osoby legitymujące się wykształceniem wyższym, a najbardziej bierne te, które miały wykształcenie mniej niż podstawowe i podstawowe. Istotne statystycznie odmienności między poszczególnymi grupami zaobserwowano także w przypadku drugiego wymiaru aktywności, czyli udziału w organizacjach obywatelskich. Różnice występowały między osobami z najwyższym wykształceniem a posiadającymi jedynie wykształcenie zasadnicze zawodowe i najniższe. Najwyższą aktywnością organizacyjną cechowali się mieszkańcy Łodzi, którzy ukończyli szkołę wyższą.

Istotne różnice zaobserwowano między grupą osób, które miesięczny zarabiały najwięcej, a grupą, w której miesięczny dochód mieścił się w przedziale 200–500 zł. Najwyższy poziom zaangażowania w pracę na rzecz Łodzi wykazali mieszkańcy osiągający dochód powyżej 5000 zł miesięcznie. Podobne różnice między grupami zachodziły także w przypadku aktywności w organizacjach obywatelskich.

Inny poziom miała aktywność społeczna poszczególnych grup zawodowych. W odniesieniu do pierwszego wymiaru aktywności istotne statystycznie różnice występowały między dwoma grupami zawodowymi: robotnikami wykwalifikowanymi i osobami pracującymi na własnych rachunek. Zdecydowanie częściej w pracach na rzecz Łodzi uczestniczyły osoby prowadzące własną firmę. Znacznie większe zróżnicowanie między grupami zawodowymi wystąpiło w przypadku zaangażowania organizacyjnego. Istotne statystycznie różnice pojawiły się między specjalistami a robotnikami wykwalifikowanymi, szeregowymi pracownikami i osobami pracującymi na własny rachunek. Najwyższym poziomem aktywności w tej sferze charakteryzowali się łodzianie należący do grupy zawodowej obejmującej specjalistów (inteligencja techniczna i nietechniczna), lekarzy i nauczycieli.

Statystycznie istotnymi determinantami aktywności okazały się dwie zmienne: płeć i wiek. Z analizy średnich wynika jednak, że najwyższą aktywnością społeczną charakteryzują się mężczyźni i osoby w wieku 45–54 lata.

Ponieważ rozkład analizowanych zmiennych zależnych był asymetryczny i mógł wpływać na wyniki testu ANOVA, zastosowano nieparametryczny test Kruskala-Wallisa.

Przeprowadzona analiza w zdecydowanej większości potwierdziła zależności istotne statystycznie uzyskane za pomocą testu ANOVA. Jedyną różnicą dotyczyła związku między aktywnością na rzecz Łodzi a dochodem. Test Kruskala-Wallisa wykazał, że zależność ta nie była istotna statystycznie ($p = 0,108$).

Tab. 5. Wyniki testu Kruskala-Wallisa dla korelatów aktywności społecznej

Wymiary aktywności społecznej	Zmienne atrybutywne				
	pleć	wiek	dochód	wykształcenie	zawód
Praca społeczna na rzecz swojej społeczności	$p = 0,323$	$p = 0,994$	$p = 0,108$	$p = 0,000$	$p = 0,004$
Aktywność w organizacjach obywatelskich	$p = 0,651$	$p = 0,813$	$p = 0,005$	$p = 0,040$	$p = 0,004$

Źródło: opracowanie własne.

Eksploracyjna analiza korelatów badanych wymiarów aktywności społecznej udowodniła, że zarówno praca na rzecz własnej społeczności, jak i udział w organizacjach obywatelskich zależą od statusu społeczno-zawodowego oraz materialnego badanych. Zmienne takie jak wykształcenie, dochód i zawód znacząco różnicują badane zjawisko. Silny związek poziomu aktywności społecznej z pozycją materialną badanych można wyjaśnić, odwołując się m.in. do teorii psychologicznych. Zgodnie z teorią piramidy potrzeb Abraham Maslowa (1990) punktem wyjścia prawidłowego funkcjonowania jednostki jest zaspokojenie podstawowych potrzeb, które zależy przede wszystkim od posiadanych zasobów finansowych. Zatem w przypadku braku środków materialnych i koncentracji na potrzebach niższego rzędu zainteresowanie potrzebami wyższego rzędu drastycznie spada. Warto pamiętać, że dochód bardzo często zależy od wyższego wykształcenia i uprzywilejowanej pozycji zawodowej. Potwierdziła to także analiza związku między wspomnianymi zmiennymi. Współczynnik V-Cramera dla dochodu i wykształcenia wyniósł 0,404 ($p = 0,000$), dla dochodu i pozycji zawodowej – 0,810 ($p = 0,000$), dla wykształcenia i dochodu – 0,406 ($p = 0,000$), dla wykształcenia i pozycji zawodowej – 0,810 ($p = 0,000$), dla zawodu i dochodu – 0,437 ($p = 0,000$), a dla zawodu i wykształcenia – 0,810 ($p = 0,000$). Między wszystkimi uwzględnionymi zmiennymi atrybutywnymi istniała silna zależność istotna statystycznie, ale to wykształcenie stanowiło bez wątpienia podstawę tworzenia pozostałych atrybutów. Co więcej, wykształcenie, jako element kapitałowych zasobów jednostki, należy do wyznaczników statusu. Według Piotra Sztompki, umożliwia ono także podnoszenie kompetencji i lepsze rozpoznawanie otaczającej rzeczywistości (Sztompka 1991), co niewątpliwie wpływa na większe zainteresowanie sprawami wykraczającymi poza życie prywatne.

Podsumowanie

Przedstawione wyniki badań aktywności społecznej mieszkańców Łodzi zdają się potwierdzać tezę, że w polskim społeczeństwie występuje ograniczone zaangażowanie w sprawy własnej miejscowości, a udział w organizacjach obywatelskich jest niewielki. Innymi słowy, przeważająca część mieszkańców Łodzi, tak jak większość Polaków, nie wykazuje zainteresowania sprawami wykraczający-

mi poza życie prywatne, nie prowadzi działań obywatelskich i niechętnie uczestniczy w rozwiązywaniu problemów społecznych (CBOS 2006; 2008; 2010).

Jednak zarówno badania na próbach ogólnopolskich, jak i zrealizowane na potrzeby naszego opracowania świadczą o enklawowym charakterze aktywności społecznej. Łodzianie, podobnie jak większość Polaków, angażują się w wybrane sfery aktywności, a jej poziom różnicują sytuacja społeczno-zawodowa i materialna.

Nie zmienia to jednak faktu, że stan społeczeństwa obywatelskiego pozostawia wiele do życzenia. Na jego zmianę mogą wpływać programy aktywizacji społeczności lokalnych, szkolenia, podnoszenie kwalifikacji przez lokalnych liderów, pracowników organizacji pozarządowych i instytucji publicznych, poradnictwo i konsultacje, umacnianie lokalnych grup obywatelskich, budowa tożsamości wspólnot lokalnych, a także pomoc w tworzeniu społeczności lokalnych. Dzięki większej aktywności społecznej obywatele zwiększają kontrolę nad własnym życiem, ale korzyści z zaangażowania jest znacznie więcej: „jak wskazują dotychczasowe doświadczenia – właśnie społeczeństwo obywatelskie może przeciwdziałać marginalizacji społecznej wielu Polaków i osłabieniu Państwa. Może także przyczynić się do tego, żeby Polska wypracowała sobie godną pozycję w jednoczącej się Europie” (CBOS 2004).

Literatura

- Baran E., Koczerba A., 2006, „Społeczeństwo obywatelskie a aktywność obywatelska młodzieży. Omówienie wybranych inicjatyw i działań”, w: M.S. Szczepański, A. Śliz (red.), *Kapitały: ludzie i instytucje. Studia i szkice socjologiczne*, Tychy: Śląskie Wydawnictwa Naukowe, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Bartkowski J., 2002, „Społeczne determinanty geograficznego rozmieszczenia organizacji pozarządowych w Polsce”, w: P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński, (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Bieranowski A., 1998, „Zasada swobody umów a aktywność społeczna”, w: R. Sztychmiller (red.), *Aktywność społeczna. Warunki prawne i formy aktywności w społeczności świeckiej i kościelnej. Materiały z konferencji naukowej, Olsztyn 21–22 maja 1996 roku*, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Bukraba-Rylska I., 2003, „Samoorganizacja – społeczeństwo obywatelskie – demokracja, czyli o sile stereotypów”, w: I. Bukraba-Rylska, *Stare i nowe dylematy socjologa i inne szkice*, Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.
- CBOS, 2008a, *Polacy o swojej aktywności społecznej*, Warszawa.
- CBOS, 2008b, *Stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny*, Warszawa.
- CBOS, 2010a, *Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010*, Warszawa.
- CBOS, 2010b, *Bilans aktywności ekonomicznej, społecznej i kulturalnej Polaków, a także doświadczeń osobistych w roku 2009*, Warszawa.
- CBOS, 2010c, *Działalność społeczna Polaków*, Warszawa.

- Chłudziński M., 2004, „Organizacje pozarządowe a rozwój lokalny – krótkie wprowadzenie”, w: K. Anuszkiewicz (red.), *Organizacje pozarządowe powiatu augustowskiego*, Augustów: Stowarzyszenie Inicjatyw Społeczno-Gospodarczych im. Króla Zygmunta Augusta.
- Czapiński J., Panek T. (red.), 2007, *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa: Vizja Press&IT.
- Davis L., 2000, *Przedsiębiorstwa sektora pozarządowego. Czy to alternatywa dla filantropii?*, Warszawa: Fundusz Współpracy/Cooperation Fund.
- Dawidowski T., 2001, „Powołanie chrześcijańskie i jego realizacja w życiu publicznym”, *Prawica polska*, nr 18 [dostęp 12.11.2011: http://www.prawicapolska.pl/pp/18/pp18_15.shtml].
- Domański H., 2009, *Społeczeństwo europejskie. Stratyfikacja i systemy wartości*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dudkiewicz M., 2009, *Technokraci dobroczynności. Samoświadomość społeczna pracowników organizacji pozarządowych*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gliński P., 2002, „Wprowadzenie”, w: P. Gliński, B. Lewenstein, A. Siciński (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Gliński P., Palska H., 1997, „Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej”, w: H. Domański, A. Rycharł (red.), *Elementy nowego ładu*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Grewiński M., Kamiński S., 2007, *Obywatelska polityka społeczna*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP.
- Gumkowska M., Herbst J., 2008, „Organizacje pozarządowe”, w: J. Dąbrowska (red.), *Od trzeciego sektora do przedsiębiorczości społecznej: wyniki badań ekonomii społecznej w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Herbst J., 2008, „Wstęp. Pole przedsiębiorczości społecznej”, w: J. Dąbrowska (red.), *Od trzeciego sektora do przedsiębiorczości społecznej: wyniki badań ekonomii społecznej w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Klimczuk Z., 1998, „Budzenie aktywności społecznej obywatela w świetle katolickiej nauki społecznej”, w: R. Sztuchmiller (red.), *Aktywność społeczna. Warunki prawne i formy aktywności w społeczności świeckiej i kościelnej. Materiały z konferencji naukowej, Olsztyn 21–22 maja 1996 roku*, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Kolarska-Bobińska L., 1998, „Jakość polskiej demokracji”, w: J. Miklaszewska (red.), *Polityka i świat wartości. Uczestnictwo obywateli w życiu społeczno-politycznym*, Kraków: Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”.
- Koperek A., 2008, *Zaangażowanie społeczne obywateli*, Łódź: Adam Koperek.
- Kulik E., 2009, „Samoorganizacja społeczna na przykładzie dzielnicy Zamysłów – studium socjologiczno-historyczne”, w: R. Morawski, T. Jemczura (red.), *W kierunku samoorganizacji społecznej. Społeczeństwo obywatelskie w działaniu*, Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Michalik M., 1998, „Aksjologiczne uwarunkowania aktywności społecznej”, w: R. Sztuchmiller (red.), *Aktywność społeczna. Warunki prawne i formy aktywno-*

- ści w społeczności świeckiej i kościelnej. *Materiały z konferencji naukowej, Olsztyn 21–22 maja 1996 roku*, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Miklaszewska J., 1998, „Obecność wartości w życiu publicznym”, w: J. Miklaszewska, (red.), *Polityka i świat wartości. Uczestnictwo obywateli w życiu społeczno-politycznym*, Kraków: Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”.
- Morawski R., 2009, „Samoorganizacja i aktywność społeczna w świadomości mieszkańców Raciborza. Szanse i bariery”, w: R. Morawski, T. Jemczura (red.), *W kierunku samoorganizacji społecznej. Społeczeństwo obywatelskie w działaniu*, Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Pacześniak A., „Wpływ Unii Europejskiej na aktywność obywatelską w Polsce- dobrodziejstwo czy przekleństwo?” w: R. Morawski, T. Jemczura (red.), *W kierunku samoorganizacji społecznej. Społeczeństwo obywatelskie w działaniu*, Racibórz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Raciborski J. (red.), 2010, *Praktyki obywatelskie Polaków*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN.
- Sadowski A., 2006, *Białystok. Kapitał społeczny mieszkańców miasta*, Białystok: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
- Schindler J., 2010, „Konteksty aktywizowania społeczności lokalnych”, w: B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Scott J., 1991, *Social network analysis. A handbook*, London, Newbury Park, CA: SAGE.
- Sikora J., 2004, „Instytucje społeczeństwa obywatelskiego”, w: H. Januszek (red.), *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej.
- Skrzypiec B., Retmianiak S., 2010, „Centrum Aktywności Lokalnej – w poszukiwaniu modelu instytucji rozwoju społeczności lokalnej (1997–2009)”, w: B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sulek A., 2009, „Doświadczenie i kompetencje obywatelskie Polaków”, w: J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Sztompka P., 1991, *Society in action: The theory of social becoming*, Cambridge: Polity Press.
- Szytchmiller R., 1998, „Prawnokanoniczne podstawy aktywności społecznej”, w: R. Szytchmiller (red.), *Aktywność społeczna. Warunki prawne i formy aktywności w społeczności świeckiej i kościelnej. Materiały z konferencji naukowej, Olsztyn 21–22 maja 1996 roku*, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Szuster A., 2009, *Polski sektor społeczny*, wyd. 2, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Theiss M., 2007, *Krewni, znajomi, obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Zoll A., 1998, „Konstytucyjne aspekty udziału w życiu publicznym”, w: J. Miklaszewska, (red.), *Polityka i świat wartości. Uczestnictwo obywateli w życiu społeczno-politycznym*, Kraków: Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”.

THE SOCIAL ACTIVITY OF ŁODZ RESIDENTS. THE ANALYSIS OF SELECTED DIMENSIONS OF THE ACTIVITY

A low level of social activity in all dimensions is a characteristic feature of Poland. However, some enclaves of social activity do exist: there are fields of social life in which Poles are more active and devote more spare time to them; we can also distinguish active social groups. The article is an attempt to analyze social activity of Łodz citizens in the following dimensions: the participation in community activities and the participation in non-governmental organizations. The authors try to indicate the level of social activity of Łodz residents and the correlates of the analyzed dimensions of civic activity. Sex, age, profession and income are analyzed as independent variables.

Key words: social activity, civil society, Łodz.